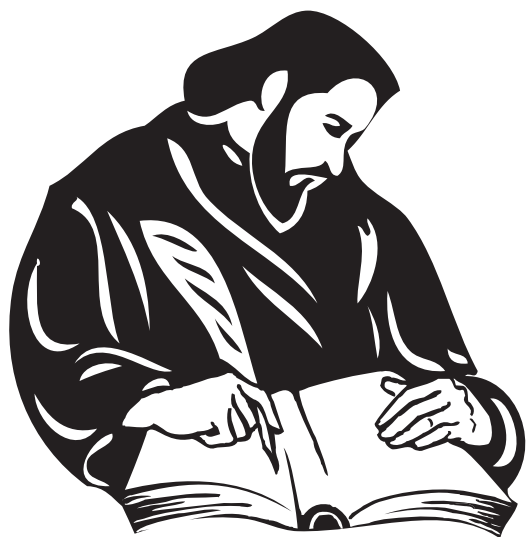

ПЛОВДИВСКИ ИСТОРИЧЕСКИ ФОРУМ

Година III • 2019 • книжка 2

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО „ПАИСИИ ХИЛЕНДАРСКИ“

ПЛОВДИВСКИ ИСТОРИЧЕСКИ ФОРУМ

2019 / 2

Издава катедра „История и археология“ при Философско-историческия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

Редакционна колегия:

Доц. д-р Георги Митрев (главен редактор), доц. д-р Димитър Димитров (зам.-главен редактор), доц. д-р Русалена Пенджекова-Христева (зам.-главен редактор), проф. дин Камен Гаренов, проф. д-р Мирена Славова, проф. дин Евгений Шинаков (Брянск, Русия), проф. дин Ярослав Рубаха (Олщин, Полша), доц. д-р Симеон Кацаров, доц. д-р Валентин Петрусенко, доц. д-р Румяна Комсалова, доц. д-р Тодор Радев, доц. д-р Стоян Попов, доц. д-р Пламен Славов, гл. ас. д-р Мина Маринова, гл. ас. д-р Божидар Драганов, гл. ас. д-р Станислав Боянов (секретар), ас. д-р Надежда Кирова-Йовчева, д-р Николаос Мердзимекис (Солун, Гърция).

На корицата: *Часовниковата кула на Сахат тене в Пловдив.*

Списание „Пловдивски исторически форум“ излиза три пъти в годината.

Адрес на редакцията: 4000 Пловдив, ул. Цар Асен 24, ПУ „Паисий Хилендарски“, Философско-исторически факултет, катедра „История и археология“, кабинет 256 А.

Електронен формат на списанието:

<https://logos.uni-plovdiv.net/en/spisanie-plovdivski-istoriceski-forum->

Електронен адрес: **piforum@abv.bg**

ПО СЛЕДИТЕ НА НЕСЪЩЕСТВУВАЛАТА ДАРДАНСКА СИНТИЯ: LIV. 26. 25. 3¹

Георги Митрев

ON THE TRAIL OF THE NONEXISTENT DARDANIAN SINTIA: LIV. 26. 25. 3

Georgi Mitrev

Abstract: *In the Titus Livius's History "Ab urbe condita" (Liv. 26.25.3), among the multitude of events from Roman history, the military actions from the times of the First Macedonian War of the Romans were depicted (215 – 205 B.C.). In relation to that war, interesting information has reached us about the military campaigns of the Macedonian King Philip V. In the winter of 212 – 211 B.C. he conquered a Dardanian city, which has been designated in all modern-day publications by the name of Sintia. Different opinions exist concerning its location. According to some authors, it is identical with Heraclea Sintica in the vicinity of the Rupite village, Petrich region, while according to others that is not the case.*

The careful analysis and comment of the manuscripts that survived and reached us, along with the early scientific publications of Liv. 26.25.3, however, demonstrate an unjustified replacement of the original text and more specifically of the expression "inde Dardanorum urbem sitam" with the expression "inde Dardanorum urbem Sintiam". That was done in the editions from the 17th and 18th century and is going on nowadays, thus misleading us that an anonymously mentioned city by Titus Livius was named Sintia. The manuscripts emphatically show that neither did Titus Livius know a city with such name, nor did Philip V ever conquer Sintia. Returning to the original text in Liv. 26.25.3 enables to unambiguously trace the military activities of Philip V in the winter of 212 – 211 B.C. and set a new foundation for the relation between Sintia and Heraclea Sintica.

Keywords: *Titus Livius, manuscripts, Sintia, Dardanian city, Philip V.*

¹ Изследването е част от дейността по проект ДН10/2 Българските земи във военните конфликти между цивилизациите на Изтока и Запада, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ при МОН.

В *Историята* на Тит Ливий „Ab urbe condita“, сред многото сведения за римската държава, се съдържат интересни данни и за Първата македонска война на римляните (215 – 205 г. пр.н.е.). Един конкретен епизод от тази война, поместен в кн. 26, е свързан с военните действия на македонския цар Филип V през зимата на 212 – 211 г. пр.н.е. Те засегнали съюзниците на Рим на Балканите и съседните на Македония племена², а в частност и обекта на настоящото проучване – „дарданския град Синтия“ (Liv. 26. 25. 3: ... *Dardanorum urbem Sintiam* ...), както се споменава в съвременните издания на текста³.

През 212 г. пр.н.е. съюзници на римляните станали етолийците, като същите преди това били съюзници на македонския цар. Популярният български превод на текста в *Извори за старата история и география на Тракия и Македония*⁴ съобщава, че *Филип се научил в Пела, където зимувал, че етолийците са се отметнали от него. Преднамерявайки да пренесе войната към началото на пролетта в Гърция и желаейки да осигури македонците откъм тила срещу нападенията на илирийците и съседните им градове чрез внушаване на страх, той предприел неочакван поход в земите на орикините и аполонийците*⁵. *Последните излезли насреща му, но той ги заставил да се приберат в градските стени, като били обхванати от страх и ужас. След като опустошил съседните на Илирия места, насочил със същата бързина пътя си към Пелагония*⁶. *Оттук тръгвайки, превзел*

² Вж. за тези военни събития в българската историография изследванията на: Геров 1961: 161; Тодоров 1990: 93; Тодоров 1998: 16; Петков 2011: 27; Жеков 2018: 116 – 117.

³ Сред съвременните издания могат да се посочат едни от последните: Titi Livi Ab urbe condita: Libri XXVI – XXX. *Recognoverunt R. S. Conway et S. K. Johnson*. E Typographeo Clarendoniano, 1964; Titi Livi Ab urbe condita, libri XXVI – XXX. Patrick Gerard Walsh (ed.). Leipzig: Teubner BSB, 1982.

⁴ Превод на Ив. Венедиков и Д. Дечев.

⁵ Жителите на Орикос и Аполония Илирийска на днешния албански бряг.

⁶ Земите около долното течение на р. Черна, десен приток на р. Вардар.

*дарданския град Синтия, който давал достъп на дарданците*⁷ *в Македония. Като свършил бързо това, имайки пред вид етолийската и съчетаната с нея римска война, слязъл през Пелагония, Линкос и Ботиея в Тесалия. Той се надявал, че ще може да подбуди населението на тия страни да започне с него война срещу етолийците* (Liv. 26. 25. 1 – 5; ИТМ 1949: 148).

Град с името Синтия споменава единствено Стефан Византийски през VI в. от н.е., позовавайки се на Евдокс от Книдос, живял през IV в. пр.н.е. (Steph. Byz. 570. 10; Gisinger 1921: 81). Според това сведение, той бил разположен в Македония, близо до Тракия (Σιντία, πόλις Μακεδονίας πρὸς τῆ Ἐράκη ...). За известно конкретизиране на местоположението му е важно и допълнението на Стефан Византийски, че в земите на синтите, съгласно Аристотел⁸, била и река Понтос⁹. По този начин късноантичният автор свързва Синтия не само с едноименното тракийско племе синти, но и с долината на Стримон (днес р. Струма), а не с дарданите.

На основата на тази кратка информация са предлагани различни хипотези за местоположението на Синтия и за военните действия на Филип V. Анализът на сведенията на Тит Ливий и Стефан Византийски позволява дори да се допусне, че сякаш става въпрос за различни градове, защото дарданите са били разположени по горното течение на Аксиос (дн. Вардар) и северно от него, докато синтите са в долината на Стримон. Описанието на Филипските военни действия показва, че той тръгва от орикините и аполонийците в южните илирийски области (в дн. Албания), след това се насочва на изток към Пелагония и Средния Вардар, за да излезе в крайна сметка на север в земите на дарданите. На връщане преминава отново през Пелагония

⁷ Дарданите обитавали земите по горните течения на р. Вардар и р. Морава.

⁸ По-скоро става въпрос за един Псевдо-Аристотел. Срв. Митрев 2018: 78 с посочена литература.

⁹ Stephani Byzantini Ethnicorum quae supersunt, ex recensione Augusti Meinekii. Tomus prior. Berolini: impensis G. Reimeri, 1849, 570 – 571. Вж. за река Понтос последно Митрев 2018: 71 – 82.

и от там, вероятно по долината на р. Черна, прекосява Линкестида и Ботиея, придвижвайки се към Долна Македония. Този маршрут не засяга по никакъв начин земите на тракийското племе синти и затова в разказа няма място за тяхната Синтия. Това на пръв поглед позволява да се търси съществуването на една по-различна „дарданска Синтия“ в земите на дарданите. С този проблем са се сблъскали различни изследователи на Югозападна Тракия и Македония. Могат да се посочат някои от най-популярните мнения.

Според Х. и Р. Киперт например това поселение било разположено при Петрич (Kierpert 1894 – 1914: XVI, 4), което отговаря напълно на сегашната локализация на Хераклея Синтика при с. Рупите (Митрев, Тараков 2002: 25 – 32; Mitrev 2003: 263 – 272; Митрев 2006: 189 – 195; Митрев 2012: 90 – 115). Известно съмнение относно това предположение обаче изказват, поотделно, Е. Оберхумер и Б. Геров, най-вече във връзка със споменаването на дарданите в извора. На тази основа се допуска, че Синтия може би трябва да се търси по запад (Oberhammer 1927: 258; Геров 1961: 161, бел. 2). Преди известно време и аз предложих едно възможно решение, на основата на идеята на Ф. Папазоглу, че действията на дарданите имат много по-голямо значение за унищожаването на пеонското царство, отколкото тези на македоните (Parazoglou 1988: 307), а именно, че е възможно едно краткотрайно присъствие на дарданите в долината на река Стримон, при което те били завладели Синтия (Митрев 2012: 102, 139).

Описанието от Тит Ливий на последвалите събития обаче усложнява още повече ситуацията, като подсилва идеята за съществуването на една „дарданска Синтия“ извън Тракия. В следващия етап на военната кампания на Филип V от зимата на 212 – 211 г. пр.н.е., македонският цар, след като се справил с опасността за съюзниците си от страна на етолийците, *отвел войската си в Македония, оттам в Тракия, и то у медите*¹⁰. Този народ имал обичай да нахлу-

¹⁰ Медите живеели в областта на Средна Струма като съседи на синтите.

ва в Македония, щом усещал, че царят е зает с външна война и царството е оставено без защита (Liv. 26. 25. 6 – 7; ИТМ 1949: 148). Това известие подсилва идеята, че за римския автор¹¹ едва сега Филип V навлязъл в Тракия, т.е. коментариант по-горе град Синтия наистина не е бил нито в Тракия, нито в земите на синтите, които са съседи на медите. Към всичко това може да се добави и обстоятелството, че от други глави от изложението на Тит Ливий се вижда, че той познава и Хераклея Синтика като име на град в земите на синтите – Heraclea ex Sintis (Liv. 42. 51. 7) и Heraclea, quam Sinticen appellant (45. 29. 6 – 7; ИТМ 1949: 169). Така, в крайна сметка сведенията на Тит Ливий се оказват, едва ли не, сигурен източник, че е съществувала една „дарданска Синтия“ – град, който нямал нищо общо нито със Синтия в земите на синтите, нито с Хераклея Синтика.

Една сериозна ревизия на достигналите до нас ръкописи и стари печатни издания на *Историята* на Тит Ливий обаче установява, че това не е така. Работата с ръкописите (манускрипти, кодекси) и първите печатни издания на третата декада или на 26-та книга поднася съществена изненада, едновременно показателна за това, колко зависими сме днес от научните издания на античните автори и колко подведени бихме могли да бъдем понякога, ако се доверим безрезервно на по-старите издания. Проверката показва, че всички предположения за местоположението на „дарданския град Синтия“, а дори и за неговото съществуване, са построени върху текст, който е необосновано променен, на практика компрометиран и превърнат в недействително сведение. Ръкописите свидетелстват категорично, че Тит Ливий не е познавал град с името Синтия, нито Филип V някога е завладявал град с такова име, а превзетият от македонския цар дардански град е бил споменат от римския историк анонимно.

¹¹ Възшност е добре да се отбележи, че относно тези събития Тит Ливий следвал почти дословно описанията на Полибий, които са запазени частично и фрагментарно.

От гледна точка на мащабите на *Историята* на Тит Ливий въпросът за съществуването или не на една „дарданска Синтия“ е съвсем дребен, дори незначителен проблем, поместен в едно изречение. Той няма никаква връзка с римската история и почти никаква дори с македонската или дарданската. За историческата география и топонимията на Тракия обаче това изречение – Liv. 26. 25. 3 – е важно и заслужава необходимото внимание.

Най-ранният манускрипт на текст от третата декада¹² от *Историята* на Тит Ливий, който е известен, е Puteanus¹³ (Paris, Latin 5730) – ръкопис, датиран в VIII в. или дори и по-рано – в V в. (Reynolds, Wilson 1991: 36; De Franchis 2015: 9). Сега се съхранява в Bibliothèque nationale de France. Интересуващата ни информация се съдържа в лист 254r, където се открива записан в унциално писмо, със слят текст и без пунктуация, следният откъс¹⁴:

--- UASTATISPROXI
MISILLYRICIINPELAGO
NIAMEADEMCELERI
TEUERTITITERINDEDAR
DANORUMURBEMSI
TAMINMACEDONIAM
TRANSITUMDARDA
NISFACTURAMCEPIT

„Uastatis proximis Illyrici in Pelagoniam eadem celerite uertit iter; inde Dardanorum urbem sitam, in Macedoniam transitum Dardanis facturam, cepit“.

В превод на български език, в Puteanus се разказва, че Филип V, след като опустошил най-близките земи до Илирик, със същата бързина се обърнал на поход към Пелагония. След това

¹² През Средновековието значимата по обем *История* на Тит Ливий е преписвана по декади, а понякога и на пентади, а броят на ръкописите (манускрипти) и ръкописните книги (кодекси) на трета декада възлиза на повече от 170. Вж. De Franchis 2015: 9 – 14.

¹³ По името на холандския хуманист Ерициус Путеанус (Hendrick van den Putte, 1574 – 1646).

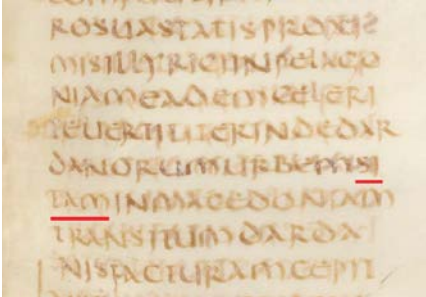
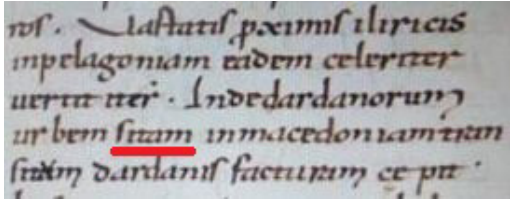
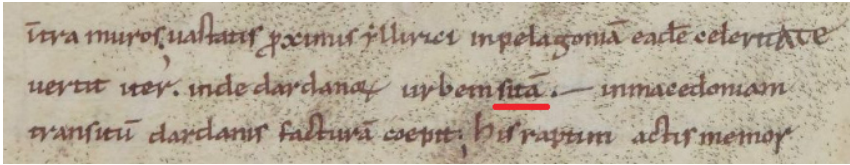
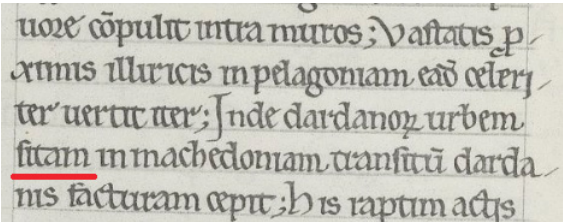
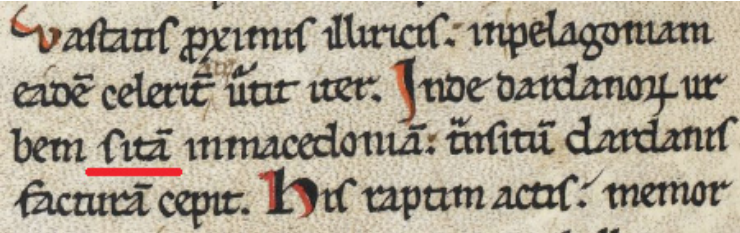
¹⁴ <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8470112j/f517.image> (достъпен 11 август, 2019 г.).

превзел един дардански град, разположен, който цял да предостави възможност на дарданите да преминават в Македония¹⁵. Както се вижда, завладеният „дардански град“, който е обект на изследване в настоящата работа, е споменат без име. Забелязва се обаче и един проблем в този пасаж, а именно, че страдателното причастие *sitam* във винителен падеж, зависещ от *cepit* (превзел), и поясняващо *urbem*, означава „разположен“ и предполага някакво обстоятелствено пояснение за място, вероятно *in Macedonia* (дателен падеж). Обаче в текста следва винителен падеж на същия топоним *in Macedoniam* (*in Macedoniam transitum facturam*). Би могло да се допусне, че объркването е възникнало поради наложилата се през Средновековието традиция да не се изписва краесловното *m* в латинските думи, а да се поставя чертичка над последната гласна – *in Macedoniā* е равно на *in Macedoniam*. Тази неточност обаче виждаме, че идва още от Puteanus, записан в унциално писмо, характерно за Късната античност и Ранното средновековие, което от своя страна предизвиква множество намеси в ръкописната традиция на Ливиевия текст на това място с оглед на подобряването му.

Същият текст се открива във всички ръкописи на *Историята* на Тит Ливий, които са ми известни за времето до XV в., като разликата е единствено в това, че при по-късните се променя стилът на шрифта, постепенно се налага словоразделянето (частично или изцяло) и се включват препинателни знаци. В отделни случаи се наблюдават и някои променени букви или окончания при преписването, които частично променят смисъла на текста, но анонимното споменаване на дарданския град в израза *inde Dardanorum urbem sitam*¹⁶ присъства навсякъде. Краткото представяне на по-известните манускрипти илюстрира това достатъчно добре (Обр. 1).

¹⁵ Превод и синтактичен разбор на изречението на М. Славова.

¹⁶ В някои късни ръкописи от XV в. изразът завършва с *in Macedonia*, което в съвременните издания е коригирано на *in Macedoniam*. Вж. таблицата с фрагментите от манускрипти.

Описание ръкопис	Изображение на фрагмент Liv. 26. 25. 3
<p>Puteanus (Puteaneus) Bibliothèque nationale de France, Latin 5730, 254r. Дата: V в. или VIII в.¹⁷</p>	
<p>Bambergensis Staatsbibliothek Bamberg, Msc. Class. 35, 40r. Дата: средата или трета четвърт на XI в.¹⁸</p>	
<p>Bibliothèque nationale de France, Latin 5731, 74v. Дата: в периода 1076 – 1100 г.¹⁹</p>	
<p>Colbertinus Bibliothèque nationale de France, Latin 5732, 97v. Дата: в кр. на X в. или XIII в.²⁰</p>	
<p>Aginnensis The British Library, Harley MS 2493, f.166v. Дата: кр. на XII – нач. на XIII в.; ок. 1329 г.²¹</p>	

¹⁷ Представя се по <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8470112j/f517.image> (достъпен 11 август, 2019 г.) и De Franchis 2015: 9.

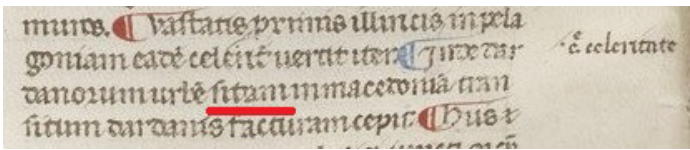
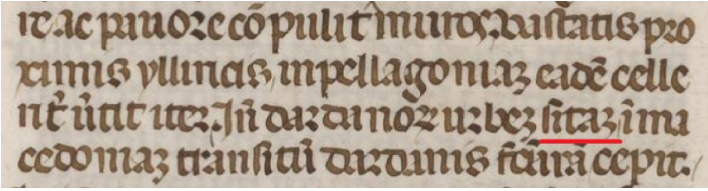
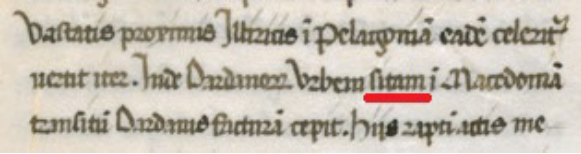
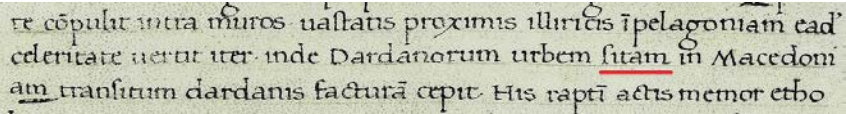
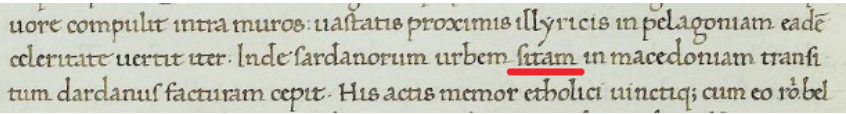
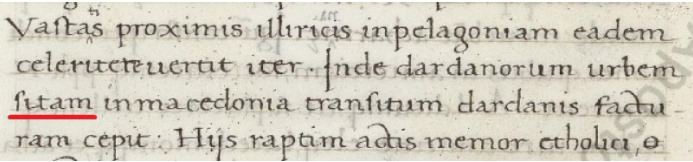
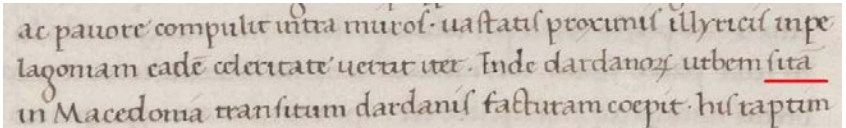
¹⁸ Представя се по <https://zendsbb.digitale-sammlungen.de/db/0000/sbb00000098/images/index.html?id=00000098&fip=158.58.227.125&no=20&seite=243&signatur=Msc.Class.35> (достъпен 11 август, 2019 г.) и De Franchis 2015: 10.

¹⁹ Представя се по <https://manuscripts-france-angleterre.org/view3if/pl/ark:/12148/btv1b105484747/f160> (достъпен 11 август, 2019 г.).

²⁰ Представя се по <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b52501742w/f198.image> (достъпен 11 август, 2019 г.) и De Franchis 2015: 10.

²¹ Представя се по http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=harley_ms_2493_fs001r (достъпен 11 август, 2019 г.) и De Franchis 2015: 10.

<p>Bibliothèque nationale de France, Latin 5690, 227v. Дата: XIV в.²²</p>	
<p>Biblioteca Apostolica Vaticana, Arch. Cap. S. Pietro. C. 132, 59v. Дата: XIV в.²³</p>	
<p>Biblioteca Medicea Laurenziana – Firenze, Plut. 89.01, 193v. Дата: 1401 – 1410 г.²⁴</p>	
<p>Biblioteca Apostolica Vaticana, Pal. lat. 876, 112r. Дата: XV в.²⁵</p>	
<p>Biblioteca Apostolica Vaticana, Pal. lat. 879, 96v. Дата: XV в.²⁶</p>	
<p>Biblioteca Apostolica Vaticana, Urb. lat. 424, 170v. Дата: XV в.²⁷</p>	
<p>Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 1848, 124r. Дата: 1476 – 1500 г.²⁸</p>	

Обр. 1. Фрагменти от ръкописи на Историята на Тит Ливий (Liv. 26. 25. 3)

²² Представя се по <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84386221/f474.image> (достъпен 11 август, 2019 г.).

²³ Представя се по http://digi.vatlib.it/view/MSS_Arch.Cap.S.Pietro.C.132 (достъпен 11 август, 2019 г.).

²⁴ Представя се по http://www.internetculturale.it/jmms/iccuviewer/iccu.jsp?id=oai%3Ateca.bmlonline.it%3A21%3AXX%3APlutei%3AIT%253AFI0100_Plutei_89inf.01&mode=all&teca=Laurenziana+-+FI (достъпен 11 август, 2019 г.).

²⁵ Представя се по https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/bav_pal_lat_876/0231/thumbs (достъпен 11 август, 2019 г.).

²⁶ Представя се по https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/bav_pal_lat_879/0206/image (достъпен 11 август, 2019 г.).

²⁷ Представя се по https://digi.vatlib.it/view/MSS_Urb.lat.424 (достъпен 11 август, 2019 г.).

²⁸ Представя се по https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.lat.1848 (достъпен 11 август, 2019 г.).

Оказва се, че сред представените ръкописи най-удовлетворително разбират текста преписвачите на последните два от тях, съхранявани в Апостолическата библиотека във Ватикана, датирани в XV век. Латинският текст в тях гласи: *Vastatis proximis Illyricis in Pelagoniam eadem celeritate uertit iter; inde Dardanorum urbem sitam in Macedonia transitum Dardanis facturam, cepit*. В превод на български: *След като опустошил най-близките земи до илирийците, със същата бързина се отправил към Пелагония. След това завзел един град на дарданите, разположен в Македония, който щял да предостави възможност за преминаване на дарданите*²⁹. Може да се допусне, че тези ръкописи не следват традицията на Codex Puteanus, а друг архетип и ръкопис, който не е достигнал до нас, но в който е присъствала правилната форма *in Macedonia*³⁰.

Как и защо в крайна сметка се появява името Синтия в съвременните научни издания, при това категорично анонимно отбелязване на дарданския град в кодексите? Успоредно с ръкописите, през XV – XVI в. се появяват първите печатни издания на *Историята* на Тит Ливий. Поставя се и началото на научните коментари и бележки към текстовете, които заемат мястото на приписките по старите ръкописни книги. По това време традицията на редактиране и поправяне на старите текстове е сериозна. Доколкото ми е известно обаче, навсякъде в тези ранни издания

изразът *inde Dardanorum urbem sitam* в Liv. 26. 25. 3 следва манускриптите. Като примери могат да се посочат изданията на Officina Frobeniana³¹ и на Жан Фрелон (латинизирана форма Johannes Frelonius)³². В бележка на Х. Глареан (лат. Henricus Glareanus) в последното издание дори се коментира, че става дума за някой неименуван град, разположен там, докато Птолемей представял четири дардански града над Македония – Скупи, Улпианум, Несус (Найсус) и Арибантиум. Или пък, авторът допуска, че може би името е пропуснато в кодексите.

Inde Dardanorum urbem sitam in Macedonia. 283. A. Que illa sit urbs, non nominat, cum Ptolemæus Dardanorum supra Macedoniam quatuor urbes exhibeat, Scipos, Vlpianum, Nessu, ad Arrhibantiu. Fortassis autē nomē omiffum in codicibus.

Обр. 2. Фрагмент от изданието на Жан Фрелон (Johannes Frelonius)

Появата на името Синтия в коментарите към Liv. 26. 25. 3 е век по-късно и се свързва с имената на Йохан Гронов (лат. Johann Gronovius) и Алберт Рубенс (лат. Albertus Rubenius). Впрочем, в изданието на Officina Elseviriana от 1644 г. се следва текстът от ръкописите³³, а в бележките на Й. Гронов към него от 1645 г. въобще не се коментира въпросът с дарданския град в кн. 26, гл. 25³⁴. В изданието от 1664 г. обаче, докато текстът следва кодексите, които съдържат латинския

²⁹ Превод на М. Славова.

³⁰ Това би могло да е първоизточникът на изгубения днес Codex Spirensis, който се свързва с друга преписваческа традиция. До нас е достигнал обаче Codex Aginensis, в който Книга 26 е написана на основата на Codex Puteanus и редактирана по традицията на Spirensis, като в 26. 25. 3 се вижда ясно, че няма нанесена корекция на *in Macedoniam*, т.е. не е съществувала разлика между двете по този въпрос. Има податки за съществуването и на трети първоизточник от т.нар. традиция на Taurinensis, възхождаща към Късната античност. Вж. De Franchis 2015: 11 – 14.

³¹ T. Liuii Patauini Latinae historiae principis quicquid hactenus fuit aeditum, sed aliquanto quam antea tum magnificentius, tum emaculatus. Accesserunt autem Quintæ Decadis Libri quinq[ue], numquam antehac aediti ... Officina Frobeniana, 1531, 138, 391.

³² T. Livii Patavini Latinae historiae principis tres, cum dimidia, quae solae extant, Decades, longe omnium, quae hactenus exierint emendatissimae. Lugduni: Apud Ioannem Frelonium, 1553, 283, 643.

³³ T. Livii Patavini Historiarum Ab urbe condita. Tomus Secundus. Ligd. Batavorum: Ex Officina Elseviriana, 1644, 364.

³⁴ Joh. Fred. Gronovii ad T. Livii Patavini libros superstites notae. Lugd. Batavorum: Ex Officina Elzeviriorum, 1645, 309.

текст *Vastatis proximis Illyrici, in Pelagoniam eadem celeritate vertit iter: Inde Dardanorum urbem sitam in Macedonia, transitum Dardanis facturam, cepit*, то в бележката към него (с. 465) Й. Гронов въвежда в обръщение едно четене на А. Рубенс³⁵. Той пише, че изразът *inde Dardanorum urbem sitam in Macedonia, transitum Dardanis facturam* трябва да се коригира на *inde Dardanorum urbem Sintiam, in Macedoniam transitum Dardanis facturam*. По този начин се предлага замяна на думата *sitam* с името *Sintiam* без никаква съществена обосновка, а единствено, доколкото се разбира, като се прави връзка с *Puteanus* и други ръкописи и издания, в които се отразява *in Macedoniam*. Така, за да се съгласува текстът с новия смисъл, се променя пунктуацията и топонимът се поставя във винителен падеж, т.е. текстът от *inde Dardanorum urbem sitam in Macedonia, transitum Dardanis facturam* се превръща в *inde Dardanorum urbem Sintiam, in Macedoniam transitum Dardanis facturam*.

с *Inde Dardanorum urbem sitam in Macedonia, transitum Dardanis*.] Put.

**aliique scripti & editi, *Macedoniam*.
Lege cum doctissimo Rubenio : *inde Dardanorum urbem Sintiam, in Macedoniam transitum Dardanis facturam***

Обр. 3. Фрагмент от изданието на Ludovicus & Daniel Elsevirii от 1664 г.

Не става ясно, по какъв начин и къде е предложено това четене от А. Рубенс. Странно е, че никой не го цитира в по-късните издания, нито посочва някаква конкретна негова работа, а тези, които го споменават в следващите десетилетия и столетия, го свързват единствено с коментарите на Й. Гронов. Мотивите за подобна поправка остават

³⁵ T. Livii Patavini Historiarum Ab urbe condita. Tomus Secundus. Amstelodami, Apud Ludovicum & Danielem Elsevirios, 1664, 465.

напълно неясни и необосновани. Още повече, че словосъчетанието *urbem sitam in ...* се открива и на други места в изложението на Тит Ливий и няма никаква неяснота в смисъла и превода – „град, разположен в ...“³⁶, а в контекста на разглеждания случай въвежда един анонимен дардански град в северните области на Македония; един град, който бил завладян от дарданите, а по-късно, след похода от 212 – 211 г. пр.н.е., Филип V успял да си възвърне.

Интересен коментар се съдържа в Парижкото издание на Тит Ливий от 1679 г. с бележките на Жан Дужа (лат. Joannes Doujatius). В основния текст (на с. 359) няма отклонение от манускриптите: „*vastatis proximis Illyrici, in Pelagoniam eadem celeritate vertit iter: inde Dardanorum urbem sitam in Macedonia, transitum Dardanis facturam, cepit*“. В бел. 7 обаче към същия текст е запазен един първи опит за локализиране на „дарданска Синтия“. По същество се отбелязва, че в някои кодекси присъства *in Macedoniam* и много вероятно това е дало основание на Рубенс да чете *Sintiam*, вместо *sitam* и че е лесно да се направи връзка с Хераклея Синтика, за която е известно, че била разположена в северна Македония, от страната на Тракия, тъй като от Стефан Византийски се знае, че Синтия била *недалеч от извора на река Стримон*. Според автора на бележката този град е можел да предостави лесно преминаване на съседите дардани във вътрешността на Македония. Коментарът дори продължава с опит за локализирането на „дарданската Синтия“ със селището *Cheseia/Chesia (Хесия)*. Същевременно Ж. Дужа отбелязва обаче, че не трябва да се изоставя съвсем и общоприетото четене, а именно, че това е бил наистина един *град, разположен в Македония*, въпреки че е завладян от дарданите, и че Тит Ливий говори не за град в друга част на северна Македония, а за

³⁶ Срв. например Liv. 24. 40. 3: „*eamque urbem, sitam in plano ...*“.

долината на Аксиос³⁷. По същество, чрез тези коментари виждаме как постепенно идеята за съществуването на една „дарданска Синтия“ започва да навлиза в научната литература.

Това положение относно коментариите текст се запазва почти непроменено през следващите 150 години. В ново Парижко издание, на Desaint & Saillant от 1747 г., с коментари и бележки на Жан-Баптист Кревие, основният текст (на с. 49) се придържа към кодексите, с четенето *sitam in Macedonia: „Vastatis proximis Illyrici, in Pelagoniam eadem celeritate vertit iter: inde Dardanorum urbem sitam in Macedonia, transitum Dardanis facturam, cepit“*. В бележка обаче се коментира лаконично възможността, без позоваване на по-ранни издания, *Dardanorum urbem sitam in Macedonia* да се промени на *Dardanorum urbem Sintiam in Macedoniam transitum Dardanis facturam*³⁸. В Лондонското издание на Ейбръхам Валпи от 1828 г., по изданието на Георг Руперти, основният текст също се придържа към ръкописите (с. 2218 – 2219). В бележка на Фридрих Дьоринг обаче се уточнява, че името на града, което е загубено, предоставя Рубенс чрез остроумна корекция на това място на *inde Dardanorum urbem Sintiam, in Macedoniam transitum Dardanis facturam*. В допълнителните бележки на изданието пък се помества дословно бележката на Ж. Дужа от изданието от 1679 г.³⁹

³⁷ Titi Livii Patavini Historiarum Decas Tercia. Interpretationibus et notis illustravit Joannes Doujatius. Antecessorum Paris. Et Regionum Professorum Primicerius, jussu Christianissimi Regis, in usum Serenissimi Delphini. Parisiis, Apud Fredericum Leonard Regis, Serenissimi Delphin, & Cleri Gallicani Typographum, via Jacobaea. 1679, 359.

³⁸ T. Livii Patavini Historiarum ab urbe condita, libri qui supersunt XXXV. Recensuit, & notis ad usum Scholarum accommodatis illustravit J. B. L. Crevier, Emeritus Rhetoricae Professor In Collegio Dormano-Bellovaco Universitatis Parisiensis. Tomi Secundi pars altera. Parisiis, Apud Desaint, & Saillant, Via S. Joannis Bellovacensis è regione Collegii. 1747, 49.

³⁹ T. Livii Patavini Historiarum libri qui supersunt, ex editione G. A. Ruperti, cum supplementis notis et

Доколкото може да се установи, за първи път⁴⁰ името Синтия е добавено в текста на Тит Ливий на латински език през 1829 г. и това се случва почти едновременно в две издания – в Берлинското под редакцията на Имануел Бекер и с бележки на М. Ф. Е. Раших и в Лайпцигското на Й. Т. Крайзих. В изданието, редактирано от Им. Бекер, в текста откриваме името Синтия (с. 357), а в бел. 1 към същото място лаконично се отбелязва „*Sintiam Gr: codices sitam*“ в смисъл, че *Sintiam* е съгласно Гронов, докато в ръкописите е *sitam*⁴¹.

intra muros. vastatis proximis Illyrici^h), in Pelagoniam eadem celeritate vertit iter; inde Dardanorum urbem Sintiam^l), in Macedoniam transitum Dardanis facturam, cepit. his raptim actis, memor Aetolici iunctique cum

Обр. 4. Фрагмент от Берлинското издание на Г. Раймер, под редакцията на Им. Бекер

Приблизително по същия начин в изданието на Й. Т. Крайзих се открива вече поправеният израз⁴², докато в бележка на с.

interpretatione in usum Delphini, variis lectionibus, notis variorum, recensu editionum et codicum, indice locupletissimo, et glossario Liviano, accurate recensiti. Volumen Quartum. Londini: curante et imprimente A. J. Valpy, A. M. 1828, 2218 – 2219.

⁴⁰ Преди това името Синтия присъства в самия текст в един превод на *Историята* на Тит Ливий на английски език (Единбургско издание на A. Donaldson & J. Reid от 1761 г.), като дори в бележка е дадена локализация в северна Македония. Titus Livius's Roman History from The Building of the City. With The Supplement of John Freinsheim. Translated into English, and illustrated with notes historical and geographical. In eight volumes. Volume V. Edinburgh: Printed by A. Donaldson and J. Reid. For Alexander Donaldson. 1761, 369.

⁴¹ T. Livii Ab urbe condita libri. Recognovit Immanuel Bekkerus. Selectas virorum doctorum notas in usum scholarum addidit M. F. E. Raschig rector scholae Schneebergensis. Editio stereotypa. Pars II. Berolini: G. Reimer. 1829, 357.

⁴² T. Livii Patavini Historiarum libri qui supersunt omnes et deperditorum fragmenta. Ex recensione Arn. Drakenborchii ad codicum Bambergensis et Vindobonensis fidem passim reficta edidit Ioannes Theophilus Kreyszig. Editio stereotypa. Tomus III. Lib. XXIV – XXX. Lipsiae Sumtibus et typis Caroli Tauchnitii. 1829, 151 – 152.

434, кратко и лаконично, се отбелязва: *Sintiam, in Macedoniam] sitam in Macedonia.*

Vastatis proximis Illyrici, in Pelagoniam eadem celeritate vertit iter: inde Dardanorum urbem Sintiam, in Macedoniam transitum Dardanis facturam, cepit.

Обр. 5 Фрагмент от Лайпцигското издание на Й. Т. Крайзих.

Оттук насетне, вместо *Dardanorum urbem sitam in Macedonia* (дардански град, разположен в Македония), почти във всички издания в основния текст присъства *Dardanorum urbem Sintiam in Macedoniam transitum Dardanis facturam* (дарданският град Синтия, който щял да предостави преминаване на дарданците в Македония). Заслужават по-особено внимание единствено две мнения, които не приемат съвсем безрезервно редакцията. През 1831 г. ситуацията с появяващата се в изданията „дарданска Синтия“ е коментирана накратко в една рецензия за изданието под редакцията на Им. Бекер в *Jenaische Allgemeine Literaturzeitung*⁴³. Относно Liv. 25. 26. 3 се отбелязва корекцията на *sitam in Macedonia]* със *Sintiam, in Macedonia*, с бележката *Sintiam Gr.: codices sitam*. И съвсем коректно се казва, че и тук също липсва необходимата точност, като се имат предвид известните думи на Гронов, в които се позовава на Рубенс за предложените поправки. В изданието на Арн. Дракенборх от 1842 г. пък за последен път в основния текст (с. 299) присъства *sitam*, докато бележките отразяват, че изразът се редактира, като се заменя със *Sintiam*, съгласно изданието на Им. Бекер и по-ранното четене на А. Рубенс⁴⁴. Това е

⁴³ Römische Literatur. Berlin, G. Reimer: T. Livii ab urbe condita libri. Recognovit Immanuel Bekkerus. Selectas virorum doctorum notas in usum scholarum addidit M. F. E. Raschig etc. (Fortsetzung der im vorigen Stück ab gebrochenen Recension.) – Jenaische Allgemeine Literaturzeitung, Num. 154, August 1831, 272.

⁴⁴ Titi Livii Patavini Historiarum Ab urbe condita libri qui supersunt omnes, ex recensione Arn. Drakenborchii. Praeter varietatem lectionum Gronovianae, Crevierianae, Kreyssigianae, et Bekkerianae, accedunt notae integrae ex editio-

последното издание, в което все пак основният текст се придържа към манускриптите, където се споменава един анонимен дардански град. След него, в следващите издания навсякъде се налага името Синтия за въпросния град. Ще се огранича само до два кратки примера, без да утежнявам изложението. В италиански превод на Тит Ливий от 1842 г., по изданието на Дракенборх, Синтия присъства в основния текст (кол. 58), а в бележка на преводача Луиджи Мабил (кол. 1900) се споменава, че е следван Рубенс⁴⁵. По същия начин, в изданието на В. Вайсенборн от 1861 г. в основния текст (с. 261) присъства Синтия, докато в бележка се изказва предположението, че едноименният град, споменат от Стефан Византийски, е различен от Хераклея Синтика⁴⁶. Явно издателят си дава сметка, че е странно Тит Ливий да споменава едно и също селище с две имена и затова уточнява, че вероятно това са различни селища. В изданията от XX в. положението остава същото от гледна точка на необоснованото коригиране на Liv. 25. 26. 3 и вмъкването в текста на една несъществуваща „дарданска Синтия“. Най-общо може да се отбележи, че името Синтия се налага категорично и дори не се коментира дали и доколко това е основателно⁴⁷.

nibus J. B. L. Crevierii. Cum indice rerum locupletissimo. Tomus II. Londini: Impensis Whittaker et soc.; Longman, Brown, et soc.; Duncan et Malcolm; Simpkin, Marshall, et soc. Oxonii: J. H. Parker. 1842, 299.

⁴⁵ Titi Livii Patavini Historiarum Ab urbe condita libri qui supersunt omnes ex recensione Arn. Drakenborch. Accedunt supplementa deperditorum T. Livii librorum a Joh. Freinshemio concinnata. Volumen II. Venetiis: Excudit Joseph Antonelli, 1842, 58, 1900.

⁴⁶ Titi Livi Ab urbe condita libri. Erkläert von W. Weissenborn. Fünfter Band: Buch XXIV – XXVI. Zweite Auflage. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung. 1861, 261.

⁴⁷ Така е например в Titi Livi Ab urbe condita libri. Editionem primam curavit Guilelmus Weissenborn, editio altera quam curavit Mauritius Mueller, Pars II, Fasc. II, Libri XXIV – XXVI. Editio Stereotypa Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1939, 224, където Синтия присъства в текста. По подобен начин в Titi Livi Ab urbe condita: Libri XXVI – XXX. Recognoverunt R. S. Conway

Събраните сведения – манускрипти, кодекси, стари печатни книги и издания на историята на Тит Ливий *Ab urbe condita* (на трета декада или на 26 книга), показват категорично, че в оригиналния текст на римския автор се е споменавал един анонимен дардански град, който бил завладян от македонския цар Филип V през зимата на 212 – 211 г. пр.н.е. Приведените многобройни примери на практика са и доказателствата, които са необходими, за да се отхвърли напълно идеята за добавяне на името Синтия в коментирания пасаж. Предложението на А. Рубенс, въведено в научно обръщение от Й. Гронов в далечния XVII в., да се чете *Dardanorum urbem Sintiam in Macedoniam transitum Dardanis facturam coepit* вместо *Dardanorum urbem sitam in Macedonia transitum Dardanis facturam coepit* няма съществени основания и до днес остава необосновано и без всякаква аргументация. Нещо повече, то създава предпоставки за объркване и за неправилно разбиране на въпросните военни действия на македонския цар, а също и на процесите, свързани с появата на града Хераклея Синтика и евентуалната връзка или липса на такава между него и града Синтия.

Какво се променя с установяването на това, че не е съществувала никаква „дарданска Синтия“?

На първо място става ясно, че военните действия на Филип V и македонските войски при завладяването на анонимния дардански град в зимата на 212 – 211 г. пр.н.е. не засягат долината на Струма. Това отхвърля възможността да се мисли, че дарданите са достигали

до Струма в набезите им в пеонските територии. Нещо, което бях допуснал по-рано, подведен от некоректните поправки в текста на Тит Ливий. Не трябва да има никакво съмнение, че завладяният от дарданите град, който Филип V си върнал обратно, е бил разположен някъде в долината на Средния или Горния Вардар.

На второ място манускриптите показват, че Тит Ливий не е познавал град с името Синтия. Това име му е натрапено в Ново време и трябва напълно да се отхвърли и да се абстрахираме от него относно събитията, описани от римския автор. Тит Ливий знае обаче името на Хераклея Синтика. Споменава го по други поводи и събития, свързани с убийството на престолонаследника Деметрий през 179 г. пр.н.е. (Liv. 40. 21 – 24)⁴⁸, със събранието в Китион на войските на македонския цар Персей в навечерието на Третата македонска война на римляните през 171 г. пр.н.е. (Liv. 42. 51. 7) и с решенията на римския сенат, оповестени след края на войната на конгреса в Амфиполис през 167 г. пр.н.е. (Liv. 45. 29. 6 – 7). Това показва, че градът вече е носел името Хераклея във втората четвърт на II в. пр.н.е. Основаването на Хераклея в областта на синтите или преименуването на Синтия в Хераклея е станало по-рано, но кога – на този въпрос тези сведения на Тит Ливий не дават отговор.

Благодарности

Авторът изказва сърдечни благодарности на проф. д.ф.н. Мирена Славова за прецизирането на преводите и бележките относно коментирания латински текстове и на д-р Йордан Илиев за сътрудничеството при осигуряването на манускриптите.

et S. K. Johnson. E Typographeo Clarendoniano, 1964, 24 Синтия присъства в текста, а бележка 3 на същата страница уточнява: *Sintiam A. Rubens et Gron. ex Stephan. Byz : sitam Пθald. (si|tam P)*. Същото е положението и в *Titi Livi Ab urbe condita, libri XXVI-XXX*. Patrick Gerard Walsh (ed.). Leipzig: Teubner BSB, 1982, 25, където Синтия присъства в основния текст, а в кратка бележка на същата страница се отбелязва единствено „*Sintiam Rub. sitam codd.*“

⁴⁸ Трябва да отбележа, че обикновено в съвременната историография се пише, че убийството на Деметрий е извършено в Хераклея в Линкестидата при днешния град Битоля, но за това няма никакви доказателства. Тит Ливий не уточнява коя Хераклея се има предвид, но разказът му се свързва с Пеония и източните тракийски предели на царството и това ни насочва към Хераклея Синтика. Вж. още Митрев 2012: 104 – 105.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES)

- Геров 1961:** Борис Геров. Проучвания върху западнотракийските земи през римско време. – *ГСУ ФФ*, 54 (1959 – 1960), 3, 153 – 407. [Boris Gerov. Prouchvania varhu zapadnotrakiyskite zemi prez rimsko vreme. – *GSU FF*, 54 (1959 – 1960), 3, 153 – 407.]
- Жеков 2018:** Живко Жеков. Македоните, Филип V и римляните. – В: *Чрез миналото към бъдещето. Сборник в чест на проф. днк Маргарита Карамихова*. София: Просвета, 2018, 112 – 123. [Zhivko Zhekov. Make-donite, Filip V i rimlyanite. – V: *Chrez minaloto kam badeshteto. Sbornik v chest na prof. dnk Margarita Karamihova*. Sofia: Prosveta, 2018, 112 – 123.]
- Митрев, Тараков 2002:** Георги Митрев, Тодор Тараков. CIVITAS HERACLEOTARUM. Новооткрит епиграфски паметник с името на античния град при Рупите, Петричко. – *Археология*, 43 (2002), 4, 25 – 32. [Georgi Mitrev, Todor Tarakov. CIVITAS HERACLEOTARUM. Novootkrit epigraf-ski pametnik s imeto na antichnia grad pri Rupite, Petrichko. – *Arheologia*, 43 (2002), 4, 25 – 32.]
- Митрев 2006:** Георги Митрев. Ново свидетелство за Хераклея Синтика и историческата география на долината на Стримон. – В: *Spartacus II: „2075 години от въстанието на Спартак. Трако-римско наследство. 2000 години християнство“*. Международен симпозиум 1 – 4 октомври 2002 година, Сандански. Велико Търново: Фабер, 2006, 189 – 195. [Georgi Mitrev. Novo svidetelstvo za Herakleya Sintika i istoricheskata geografia na dolinata na Strimon. – V: *Spartacus II: „2075 godini ot vastanieto na Spartak. Trako-rimsko nasledstvo. 2000 godini hristiyanstvo“*. Mezhdunaroden simpozium 1 – 4 oktombri 2002 godina, Sandanski. Veliko Tarnovo: Faber, 2006, 189 – 195.]
- Митрев 2012:** Георги Митрев. *Долината на Струма през Античността. Племена и селища*. Книга първа. Асеновград: ИПК „Екобелан“, 2012. [Georgi Mitrev. *Dolinata na Struma prez Antichnostta. Plemena i selishta*. Kniga parva. Asenovgrad: IPK „Eko-belan“, 2012.]
- Митрев 2018:** Георги Митрев. За местоположението на река Понтос в древна Тракия. – В: *JUBILAEUS VII. Общество, царе, богове. Сборник в памет на проф. Маргарита Тачева*. София, 2018, 71 – 82. [Georgi Mitrev. Za mestopolozhenieto na reka Pontos v drevna Trakia. – V: *JUBILAEUS VII. Obshtestvo, tsare, bogove. Sbornik v pamet na prof. Margarita Tacheva*. Sofia, 2018, 71 – 82.]
- Петков 2011:** Пламен Петков. Военно-политически отношения на тракийските владетели в Европейския югоизток между 230 – 229 г. пр. Хр. – 45 – 46 г. сл. Хр. Велико Търново: Фабер, 2011. [Plamen Petkov. Voenno-politicheski otnoshenia na trakiyskite vladeteli v Evropeyskia yugoiztok mezhdu 230 – 229 g. pr.Hr. – 45 – 46 g. sl.Hr. Veliko Tarnovo: Faber, 2011.]
- Тодоров 1990:** Иван Тодоров. Най-ранни сведения за римска коалиция на Балканския полуостров в края на III в. пр.н.е. – *Исторически преглед*, 46 (1990), 9, 91 – 96. [Ivan Todorov. Nay-ranni svedenia za rimska koalitsia na Balkanskia poluoostrov v kraia na III v. pr.n.e. – *Istoricheski preglad*, 46 (1990), 9, 91 – 96.]
- Тодоров 1998:** Иван Тодоров. *Неизвестните тракийски владетели 542 – 798 а.у.с.* Велико Търново: Фабер, 1998. [Ivan Todorov. *Neizvestnite trakiyski vladeteli 542 – 798 a.u.s.* Veliko Tarnovo: Faber, 1998.]
- De Franchis 2015:** Marielle de Franchis. Livian Manuscript Tradition. – In: B. Mineo (ed.). *A Companion to Livy*. Wiley-Blackwell, 2015, 3 – 23.

Gisinger 1921: Friedrich Gisinger. *Die Erdbeschreibung des Eudoxos von Knidos*. Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH, 1921.

Kiepert 1894 – 1914: *Formae orbis antiqui* 36 Karten im Format von 52 : 64 m mit kritischem Text und Quellenangabe zu jeder Karte Henrici Kiepert, bearbeitet und herausgegeben von Richard Kiepert. Vorwort Heinrich Kiepert. Berlin: D. Reimer, 1894-1914.

Mitrev 2003: Georgi Mitrev. Civitas Heraclaeorum: Heraclia Sintica or the Ancient City at the Village of Rupite (Bulgaria). – *ZPE*, 145 (2003), 263 – 272.

Oberhummer 1927: [Eugen] Oberhummer. Sinties. – *RE*, III A, 1927, 258.

Papazoglou 1988: Fanula Papazoglou. Les villes de Macédoine à l' époque romaine. – *BCH*, Sypl. 16, 1988.

Reynolds, Wilson 1991: Leighton D. Reynolds, Nigel G. Wilson. *Scribes and Scholars. A Guide to the Transmission of Greek and Latin Literature*. 3rd ed. Oxford: Clarendon Press, 1991.

Списък на съкращенията (Abbreviations)

ГСУ ФФ: Годишник на Софийския университет, Филологически факултет. София.

ИТМ 1949: Гаврил Кацаров, Димитър Дечев, Веселин Бешевлиев. *Извори за старата история и география на Тракия и Македония*. София, 1949.

ВСН: Bulletin de Correspondance Hellénique. Athènes.

RE: Paulys Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft. Stuttgart.

ZPE: Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik. Köln.

Доц. д-р Георги Митрев
ПУ „Паисий Хилендарски“
gmmitrev@yahoo.com